

فلسفه فلسفه اسلامی

دکتر عبدالحسین خسروپناه

فهرست

- پیشگفتار ۱۳
- سخن نخست ۱۹
- گفتار اول: چیستی و گونه‌های فلسفه‌های مضاف ۳۱
۱. چیستی فلسفه‌های مضاف ۳۴
۲. گونه‌های فلسفه‌های مضاف کشف‌شده ۳۵
۳. تفاوت فلسفه‌های علوم با فلسفه‌های واقعیت‌ها (غیر علوم) ۴۱
۴. گونه‌های فلسفه‌های مضاف به حقایق ۵۱
۵. گونه‌های فلسفه‌های مضاف به رشته‌های علمی ۵۳
۶. چیستی رئوس ثمانیه و تفاوت آن با فلسفه‌های علوم با رویکرد تاریخی -
منطقی ۵۵
۷. اجزاء علوم و تفاوت آن با فلسفه‌های علوم با رویکرد تاریخی - منطقی ۵۹
۸. مسائل فلسفه مضاف به علوم ۶۱
- گفتار دوم: نظریه دیدبانی (تأسیس فلسفه مضاف تاریخی - منطقی) ... ۶۳
۱. ادبیات نظریه دیدبانی ۶۵
- ۱.۱. روش تحقیق ۶۵
- ۱.۲. نظریه یا تئوری ۷۱
- ۱.۳. رویکرد یا رهیافت ۷۱
- ۱.۴. چیستی روش‌شناسی ۷۳

۱. ۵. پروژه، مدل یا پارادایم ۷۶
۱. ۶. رشته علمی و واقعیت ۷۶
۱. ۷. رویکرد منطقی ۷۷
۱. ۸. رویکرد تاریخی ۷۷
۱. ۹. فلسفه مضاف به علوم ۷۷
۱. ۱۰. فلسفه مضاف به واقعیت‌ها ۷۷
۱. ۱۱. دانش‌های درجه اول ۷۸
۱. ۱۲. دانش‌های درجه دوم ۷۸
۱. ۱۳. چیستی فلسفه ۷۸
۲. روش‌شناسی کشف فلسفه‌های مضاف و تأسیس نظریه دیدبانی (فلسفه مضاف تاریخی - منطقی) ۸۰
۳. فلسفه مضاف تأسیسی (نظریه دیدبانی) ۸۲
۴. ضرورت تأسیس فلسفه‌های مضاف به علوم با رویکرد تاریخی - منطقی ۸۳
۵. پاسخ به پرسش‌ها ۸۴
۶. جمع‌بندی ۹۱
- گفتار سوم: چیستی فلسفه فلسفه اسلامی** ۹۳
- اول: تعریف فلسفه فلسفه اسلامی ۹۵
- دوم: روش فلسفه فلسفه اسلامی ۹۸
۱. روش تحقیق در فلسفه فلسفه اسلامی ۹۸
۲. تبیین روش تاریخی ۱۰۰
۱. ۱. ۲. معانی تاریخ ۱۰۰
۲. ۲. هیستوریسیزم ۱۰۱
۳. ۲. انواع هیستوریسیزم ۱۰۳
- الف: هیستوریسیزم هستی‌شناختی ۱۰۳
- ب: هیستوریسیزم روش‌شناختی یا معرفت‌شناختی ۱۰۸
۴. ۲. اصول هیستوریسیزم ۱۱۰

- ۱۱۱..... ۵. ۲. نقد تاریخی‌نگری روش‌شناختی
- ۱۱۲..... ۶. ۲. روش تاریخی برگزیده
- ۱۱۳..... ۳. تبیین روش منطقی
- ۱۱۵..... سوم: غایت فلسفه فلسفه اسلامی
- ۱۱۷..... چهارم: مسائل فلسفه فلسفه اسلامی
- ۱۲۱..... **گفتار چهارم: چیستی فلسفه یونان**
- ۱۲۳..... مقدمه: تعریف و اقسام تعریف
- ۱۲۳..... ۱. مقصود از تعریف فلسفه
- ۱۲۴..... ۲. کاربرد واژه فلسفه
- ۱۲۵..... ۳. چیستی فلسفه در نگاه ارسطو و فلاسفه یونان
- ۱۲۶..... بسط فرایند دیدگاه ارسطو
- ۱۳۲..... تعاریف فلسفه در مکتب ارسطو
- ۱۳۲..... ۱. فلسفه به معنای علوم حقیقی
- ۱۳۴..... ۲. فلسفه به معنای شناخت علل و مبادی نخستین
- ۱۳۴..... ۳. فلسفه به معنای شناخت حقیقت
- ۱۳۷..... ۴. فلسفه به معنای شناخت غایت و خیر
- ۱۳۷..... ۵. فلسفه به معنای شناخت جوهر و ماهیت اشیاء
- ۱۳۸..... ۶. فلسفه به معنای شناخت موجود بماهو موجود
- ۱۴۳..... **گفتار پنجم: چیستی فلسفه اسلامی**
- ۱۴۵..... مقدمه
- ۱۴۶..... چیستی فلسفه در نگاه کندی
- ۱۵۱..... چیستی فلسفه در نگاه فارابی
- ۱۵۵..... چیستی فلسفه در نگاه اخوان الصفاء
- ۱۵۷..... چیستی فلسفه در نگاه ابن‌سینا
- ۱۵۷..... تعاریف فلسفه
- ۱۶۲..... موضوع فلسفه

- ۱۶۸..... چیستی فلسفه در نگاه ابوالبرکات بغدادی
- ۱۷۰..... چیستی فلسفه در نگاه لوکری
- ۱۷۱..... چیستی فلسفه در نگاه ابن رشد
- ۱۷۲..... چیستی فلسفه در نگاه شیخ اشراق
- ۱۷۶..... چیستی فلسفه در نگاه میرداماد
- ۱۷۷..... چیستی فلسفه در نگاه صدر المتألهین
- ۱۸۹..... چیستی فلسفه در نگاه محقق لاهیجی
- ۱۸۹..... چیستی فلسفه در نگاه حاجی سبزواری
- ۱۹۰..... چیستی فلسفه در نگاه آقا علی حکیم
- ۱۹۱..... چیستی فلسفه در نگاه محقق آملی
- ۱۹۳..... چیستی فلسفه در نگاه علامه شعرانی
- ۱۹۴..... فلسفه‌شناسی علامه شعرانی
- ۱۹۵..... علم مابعد الطبیعه
- ۱۹۷..... فلسفه النفس
- ۱۹۸..... فلسفه منطق
- ۲۰۰..... فلسفه علم جمال
- ۲۰۳..... فلسفه اخلاق
- ۲۰۶..... چیستی فلسفه در نگاه علامه طباطبایی
- ۲۱۲..... چیستی فلسفه در نگاه استاد مطهری
- ۲۲۲..... چیستی فلسفه در نگاه علامه جعفری
- ۲۲۳..... چیستی فلسفه در نگاه استاد حسن زاده آملی
- ۲۲۵..... چیستی فلسفه در نگاه استاد سبحانی
- ۲۲۷..... چیستی فلسفه در نگاه استاد جوادی آملی
- ۲۳۳..... چیستی فلسفه در نگاه استاد مصباح
- ۲۳۷..... جمع‌بندی دیدگاه‌های فلاسفه اسلامی
- ۲۴۳..... گفتار ششم: حکمت نوین اسلامی (حکمت خودی)

۱. توصیف تعاریف فلسفه اسلامی..... ۲۵۰
۲. تحلیل تعاریف فلسفه اسلامی..... ۲۵۶
۳. چپستی حکمت نوین اسلامی (حکمت خودی)..... ۲۶۷
- ۳.۱. چپستی و ضابطه تعریف..... ۲۶۸
- اول: تعریف «تعریف»..... ۲۶۹
- دوم: اقسام دوگانه تعریف..... ۲۷۲
- ۱: تعریف لفظی..... ۲۷۲
- ۲: تعریف حقیقی..... ۲۷۳
- سوم: اقسام سه گانه تعریف..... ۲۷۵
۱. تعریف مصداقی..... ۲۷۶
۲. تعریف مفهومی..... ۲۷۶
۳. تعریف کاربردی..... ۲۷۶
- چهارم: اقسام پنج گانه تعریف..... ۲۷۷
- پنجم: مدلول تعریف..... ۲۷۸
- ششم: قواعد تعریف..... ۲۸۱
- هفتم: معیار تعریف..... ۲۸۲
- ۲.۳. ملاک و ذاتیات فلسفه..... ۲۸۴
۱. چگونگی تعریف فلسفه و ملاک آن..... ۲۸۴
۲. ذاتیات فلسفه..... ۲۹۰
- دیدگاه برگزیده..... ۲۹۲
۳. ملاک تمایز علوم و موضوع علم..... ۲۹۵
- دیدگاه برگزیده..... ۳۰۳
- ۳.۳. معنا و مفهوم حکمت در اسلام..... ۳۰۹
- حکمت در فرهنگ لغت..... ۳۰۹
- حکمت در قرآن..... ۳۱۱
- حکمت در روایات..... ۳۲۳

- ۳۲۹..... حکمت در تفسیر.....
- ۳۳۸..... دیدگاه برگزیده.....
- ۳۴۲..... ۳. انواع احکام.....
- ۳۴۵..... ۳. ۵. چستی وجود انضمامی انسان.....
- ۳۴۷..... ۳. ۶. اقسام عوارض وجود انضمامی.....
- ۳۴۹..... ۳. ۷. اسلامیت حکمت نوین اسلامی (حکمت خودی).....
- ۳۴۹..... دیدگاه‌های علم دینی.....
- ۳۵۳..... ملاک اسلامیت فلسفه اسلامی.....
- ۳۶۳..... توجیه اسلامیت حکمت خودی.....
- ۳۶۵..... ۳. ۸. توجیه حکمت نوین اسلامی (حکمت خودی).....
- ۳۷۲..... ۳. ۹. حکمت خودی و مکاتب فلسفی و علوم انسانی.....
- ۳۷۲..... الف: حکمت خودی و فلسفه اقبال.....
- ۳۷۶..... ب: حکمت خودی و اومانیزم.....
- ۳۸۰..... ج: حکمت خودی و اگزستانسیالیسم.....
- ۳۸۲..... د: حکمت خودی و فلسفه دکارت.....
- ۳۸۷..... ه: حکمت خودی و آنتروپولوژی و علوم انسانی.....
- ۳۹۰..... ۳. ۱۰. روش‌شناسی حکمت خودی.....
- ۳۹۰..... معانی لغوی عقل.....
- ۳۹۲..... تعاریف اصطلاحی عقل.....
- ۳۹۷..... اقسام عقل.....
- ۳۹۸..... کارکردهای عقل در قرآن و روایات.....
- ۴۰۰..... نقش عقل در کسب معرفت.....
- ۴۰۳..... گفتار هفتم: ساختار و قلمرو فلسفه اسلامی.....
- ۴۰۵..... قلمرو فلسفه کندی.....
- ۴۱۱..... قلمرو فلسفه اخوان الصفاء.....
- ۴۱۳..... قلمرو فلسفه مشاء.....

- ۴۱۴..... قلمرو فلسفه اشراق.....
- ۴۱۶..... قلمرو حکمت متعالیه.....
- ۴۱۹..... ۱. فلسفه هستی.....
- ۴۱۹..... ۱. ۱. اصالت وجود.....
- ۴۱۹..... ۱. ۲. تشکیک وجود.....
- ۴۲۰..... ۱. ۳. وحدت وجود.....
- ۴۲۰..... ۱. ۴. تقسیمات و احکام وجود.....
- ۴۲۱..... ۱. ۵. حرکت جوهری.....
- ۴۲۲..... ۲. فلسفه نفس.....
- ۴۲۴..... ۳. فلسفه اخلاق.....
- ۴۲۵..... ۴. فلسفه معرفت.....
- ۴۲۸..... ۵. فلسفه عرفان.....
- ۴۳۰..... ۶. فلسفه دین.....
- ۴۳۱..... ۷. فلسفه سیاست.....
- ۴۳۲..... ۸. فلسفه زیبایی.....
- ۴۳۴..... قلمرو حکمت نوین اسلامی (حکمت خودی).....
- ۴۴۱..... گفتار هشتم: آسیب‌شناسی فلسفه اسلامی.....
- ۴۴۴..... روش‌شناسی کشف آسیب‌های فلسفه اسلامی.....
- ۴۴۸..... توصیف روش فلسفه اسلامی.....
- ۴۵۲..... آسیب‌شناسی روش فلسفه اسلامی.....
- ۴۵۴..... روش پیشنهادی حکمت اسلامی.....
- ۴۵۵..... آسیب‌شناسی مسائل فلسفه اسلامی.....
- ۴۷۰..... پیشنهادهای پایانی.....
- ۴۷۵..... کتابنامه.....
- ۵۰۹..... فهرست آیات.....
- ۵۱۷..... فهرست روایات.....

۵۲۱..... فهرست اشعار

۵۲۳..... نمایه

پیشگفتار

در پرتو پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی، و استقرار نظامی براساس ارزش‌های معنوی و احکام الهی در ایران، بار دیگر تفکر دینی به عنوان اندیشه‌ای امیدزا، حیاتبخش و مرفقی، در عرصه حیات انسان معاصر ظاهر گردید.

تجدید حیات اندیشه و حیانی و ارزش‌های معنوی، از سویی سبب بیداری و خودباوری ملت‌های مسلمان و احیای روح ستم‌ستیزی در آنان شد و از دیگر سو باعث نمایان‌تر شدن سست‌پایگی مسلک‌ها و مکاتب بشر پرداخته و نظام‌های استوار بر آنها گردید.

بایستگی تحقیق دقیق، جامع و منسجم، پیرامون زیرساخت‌های اندیشه دینی و نظامات اجتماعی مبتنی بر آن و ضرورت پرداخت علمی و روزآمد به حوادث واقعه فکری، به فراخور شرایط کنونی و درخور این رستخیز عظیم، و نیز لزوم آسیب‌شناسی در حوزه فرهنگ ملی و باورداشت‌های دینی، به منظور تبیین عرضه صحیح و دفاع معقول از اندیشه دینی و زدودن پیرایه‌های موهوم و موهون از ساحت قدسی دین، و صیانت از هویت فرهنگی و سلامت فکری اقشار تحصیل‌کرده و نسل جوان کشور، تأسیس نهاد علمی - پژوهشی و آموزشی ممحض و کارآمدی را فرض می‌نمود.

بدین منظور پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، که نهادی علمی و غیرانتفاعی است در قالب چهار پژوهشکده حکمت و دین‌پژوهی، نظام‌های اسلامی، فرهنگ و مطالعات اجتماعی، دانشنامه‌نگاری، در سال ۱۳۷۳ تأسیس

شد.

پژوهشکده حکمت و دین پژوهی، که مشتمل بر هفت گروه علمی با عنوان های «معرفت شناسی»، «قرآن پژوهی»، «فلسفه»، «کلام و دین پژوهی»، «عرفان»، «منطق فهم دین» و «اندیشه جوان» است، در جهت تحقق اهداف ذیل فعالیت می نماید:

۱. بازپژوهی و بازپیرایی حکمت و کلام و معارف اسلامی؛
 ۲. تبیین و ساماندهی مناسب مباحث زیرساختی اندیشه دینی؛
 ۳. ایجاد بستر مناسب برای تعمق و پویایی و بالندگی اندیشه دینی؛
 ۴. پاسخ به شبهات القایبی در قلمرو عقاید و کلام اسلامی؛
 ۵. نقد مکاتب و دیدگاه های معارض در حوزه زیرساخت های اندیشه دینی.
- در راستای تحقق اهداف فوق، هر یک از گروه ها، پس از تهیه عنوان های مطالعاتی اساسی و اولویت گذاری و تهیه پیش طرح و تصویب آن در شورای علمی گروه، آنرا به اعضای هیئت علمی خود و یا محققان عرصه دین پژوهی واگذار نموده و با نظارت بر روند اجرای تحقیق و تأیید نهایی، جهت دسترسی عموم دانش پژوهان حوزه دین پژوهی، آنرا به چاپ و نشر می رسانند.
- فلسفه اسلامی، عمر طولانی و پایداری را سپری کرده است و زمان آن رسیده است تا با نگاهی معرفت شناسانه به وصف و تبیین و ارزیابی درجه دوم آن پرداخت و پرسش های فلسفه مضافی را از فلسفه اسلامی جويا شد. برای دستیابی به پاسخ های معرفت شناسانه، تحقیق فلسفه اسلامی یا فلسفه پژوهی در حوزه مکاتب فلسفه اسلامی ضرورت می یابد. پرسش هایی مانند چیستی فلسفه اسلامی، روش شناسی، ترابط آن با سایر علوم و معارف، تبیین گزاره های فلسفی، آسیب شناسی، کشف ساختار فلسفه اسلامی، مقایسه گرایش ها و رویکردهای گوناگون و جایگاه فلسفه اسلامی، مقایسه روش و ساختاری با فلسفه های غرب و کارکردهای فلسفه اسلامی، نمونه ای از این نگرش معرفت شناسانه و درجه دوم است. پاره ای از پرسش های اساسی در حوزه پیش گفته این است که فلسفه اسلامی در مقابل فلسفه های غربی چه

جایگاهی دارد و آیا مطلب مهمی برای دنیای امروز و انسان معاصر دارد؟ گرهی از نیازهای بشری باز می‌کند یا اینکه فلسفه اسلامی گرفتار کهنگی و مرور زمان و عتیقه‌ای و موزه‌ای شده است؟ آیا فلسفه به صورت فکر ارزشمند می‌تواند موزه‌ای شود و زندگی و بالندگی‌اش را از دست بدهد و آیا قدمتش، ارزش آن را می‌کاهد؟ پرسش مهم دیگری که در این نوشتار دنبال می‌شود، پرسش از هویت و ماهیت فلسفه اسلامی است. متفکران اسلامی و غربی پرسیده‌اند: آیا اسلام هم فلسفه دارد و آیا اصولاً فلسفه اسلامی، مفهومی معنادار است یا مفهومی بدون مصداق؟ به عبارت دیگر، آیا فلسفه اسلامی امکان‌پذیر است؟ آیا فلسفه اسلامی وجود دارد؟ اهمیت این اثر، در پاسخگویی به این پرسش‌ها ظاهر می‌گردد بدین گونه که فلسفه اسلامی با پاسخگویی به این پرسش‌ها، تحول و بالندگی می‌یابد. تحقیق فلسفه اسلامی، تنها تحقیقی است که با این عنوان و محتوا - در راستای اهداف پژوهشگاه به ویژه نقادی و بازپیرایی ذخایر فکری و علمی در حوزه حکمت و معرفت دینی و الهیات و اهتمام به نوآوری و گره‌گشایی در قلمرو اندیشه دینی و همچنین در راستای اهداف گروه فلسفه به ویژه بازپژوهی و بازپیرایی فلسفه اسلامی - نگارش یافته است.

نوآوری‌ها و نقدهای مطرح شده در کتاب فلسفه اسلامی به شرح ذیل بیان می‌گردد:

- کشف چهار مدل فلسفه‌های مضاف به علوم و امور با رویکرد تاریخی یا منطقی؛
- تأسیس دو مدل از فلسفه‌های مضاف به علوم و امور با رویکرد تاریخی و منطقی (نظریه دیدبانی)؛
- تأسیس فلسفه اسلامی؛
- تحلیل و ارزیابی و نقد تعاریف فلسفه اسلامی؛
- تعریف جدیدی از حکمت نوین اسلامی با عنوان حکمت خودی؛
- تطبیق حکمت خودی با نظام‌های فلسفی و علمی مشابه؛